

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 347.73

ВДОВІЧЕНА Л.І.

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ
У НАУЦІ ФІНАНСОВОГО ПРАВА**

Стаття присвячена дослідженню актуальності застосування порівняльно-правової методології в науці фінансового права. Використання порівняльно-правового методу при дослідженні фінансово-правових явищ дає змогу встановити сутнісні властивості останніх, визначити їхню відмінну природу порівняно з суміжними явищами, провести класифікацію та систематизацію. Однак лише у порівнянні можна встановити істинність правової природи фінансово-правового феномену та його місце серед йому подібних категорій.

Ключові слова: методологія, порівняльно-правова методологія, порівняльно-правовий метод, наука фінансового права, фінансове право.

Статья посвящена исследованию актуальности применения сравнительно-правовой методологии в науке финансового права. Использование сравнительно-правового метода при исследовании финансово-правовых явлений дает возможность установить существенные свойства последних, определить их отличительную природу по сравнению со смежными явлениями, провести классификацию и систематизацию. Однако только в сравнении можно установить истинность правовой природы финансово-правового феномена и его место среди ему подобных категорий.

Ключевые слова: методология, сравнительно-правовая методология, сравнительно-правовой метод, наука финансового права, финансовое право.

The article is devoted to the study of the relevance of the comparative legal methodology in the science of financial law. The comparative legal method enables the establishment of essential properties financial and legal phenomena. Also, this method helps to determine their excellent nature in comparison with adjacent phenomena. Comparative knowledge creates a classification and systematization of financial and legal phenomena. Comparative legal methodology establishes the truth of the legal nature of the financial and legal phenomenon and its place among such categories.

Key words: methodology, comparative legal methodology, comparative law method, science of financial law, financial law.

Вступ. Багаторівневість методології юридичної науки в наш час пов'язана з наявністю складних пізнавальних конструкцій та ситуацій, з модифікаціями об'єкта і предмета юридичної науки, зі змінами самих явищ, які є об'єктом дослідження.

Потреба у здійсненні порівняльно-правових досліджень виникла доволі давно, а необхідність існування порівняльного правознавства підтверджена десятиліттями і навіть століттями. Адже саме за допомогою порівняльного правознавства юристи-фахівці мають змогу досліджувати іноземне законодавство та порівнювати його із вітчизняним, формулювати певні зауваження та пропозиції, які доволі часто враховуються законодавцем.

У порівняльному правознавстві використовують засоби та методи різних рівнів, зокрема загальнонаукового та спеціально-наукового, оскільки на практиці жоден із методів чи засобів не діє відокремлено, він завжди зв'язаний з іншими методами, засобами. Таким чином, порів-

© ВДОВІЧЕНА Л.І. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

няльно-правовий метод хоч і є необхідним елементом такого роду досліджень, проте не є єдиним знаряддям і способом порівняльно-правового пізнання. Так, філософські засоби і прийоми у порівняльно-правовому дослідженні є системою принципів пізнання, що забезпечують належний рівень, об'єктивність дослідницьких результатів, супроводжують весь процес дослідження предмета.

Розкриваючи рівень зумовленості порівняльно-правового методу предметом дослідження, необхідно зважати на те, що порівняльне правознавство складається із загального (теоретичного) та галузевого, а також і на те, що у кожного з цих рівнів є специфічні об'єкти та предмети дослідження. Так, об'єктом загального порівняльного правознавства є правові явища, зокрема, правові системи (їх складові частини), типи правових систем світу, а предметом – основні закономірності. Об'єктом же галузевого порівняльного правознавства є норми права, нормативно-правові приписи чи інші правові засоби у відповідній галузі права або законодавства, а предметом – закономірності їх функціонування.

Проведення порівняльно-правових досліджень є нагальною необхідністю сьогодення. Хоча на цій ниві існує чимало проблем. Як приклад, розглянемо порівняльні дослідження в Україні з питань фінансового права. Так, нині практично відсутні комплексні порівняльні фінансово-правові наукові дослідження у цій сфері. З метою вивчення зарубіжного досвіду використовуються переважно дослідження російських вчених-фахівців у галузі фінансового права, при цьому праці вчених з іншого «близького зарубіжжя», насамперед, країн Європи, залишаються поза нашою увагою. Такий стан речей пояснюється тим, що до України практично не надходять останні наукові дослідження з інших країн. Якщо ж з'являються такі праці, то це переважно завдяки особистим науковим зв'язкам.

Порівняльно-правовий метод застосовується як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях пізнання. На думку деяких авторів, йому притаманні й аксіологічні (оціночні) прийоми [1, с. 44]. Не можна погодитися з авторами, які зазначають лише емпіричний характер [2, с. 10], дургорядну роль порівняльно-правового методу, що дає змогу лише під новим кутом зору висвітлити наші знання про сутність явищ, які вивчаються [3, с. 80]. Спірними видаються і позиції щодо використання порівняльно-правового методу як безоціночного методу пізнання, зумовленості його лише зіставленням різних правових систем – визначеності його як єдиного способу виявлення загальних для всіх країн закономірностей розвитку.

Останнім часом із боку вчених-правознавців значно зростає увага до порівняльно-правових досліджень із різної проблематики. З'являються нові роботи також й у галузі науки історії держави і права. Новітніми дослідженнями актуальності порівняльно-правового методу займаються такі вчені: Л.А. Луць, котра констатує про плутанину в методології порівняльно-правових досліджень, коли логічний прийом порівняння досить часто ототожнюється з порівняльним методом, а останній притримується до таких своїх різновидів, як порівняльно-правовий та порівняльно-історичний методи тощо [4], О.В. Кресін, котрий досліджує порівняльне правознавство [5], О.О. Кузьменко, котрий визначає особливості порівняльних досліджень у сфері податкового права [6] та ін.

Постановка завдання. Основною метою проведеного дослідження є визначення актуальності застосування порівняльно-правового методу при аналізі фінансово-правових явищ, визначення місця порівняльно-правової методології в науці фінансового права.

Результати дослідження. В юридичній науці розрізняють методи філософського, загальнонаукового та спеціально-наукового рівнів [7]. Виокремлюється і такий рівень методології, як методика і техніка досліджень [8, с. 71]. Кожній галузі юридичної науки притаманна методологія, зумовлена специфікою предмета. Так, наука фінансового права як галузь юридичної науки з власним предметом та об'єктом дослідження [9], методом дослідження, сферою застосування – здійснює специфічні функції і відіграє своєрідну роль у системі юридичних знань. Його методологія має певні особливості, пов'язані зі специфікою предмета цієї науки та можливостями порівняльно-правового методу.

Крім того, визначаючи методологію порівняльно-правових досліджень як систему методів і засобів (а також вчення про них) та методику їх використання, в їх структурі можна виділити кілька компонентів: 1) порівняльно-типологічний підхід; 2) теорію порівняльно-правового методу; 3) методи та засоби порівняльно-правового дослідження; 4) методику порівняльно-правового аналізу [10, с. 490].

Домінуючим у порівняльно-правовому методі є прийом порівняння, що дає змогу завдяки зіставленню правових явищ виявляти загальні (спільні), подібні ознаки, на підставі яких здійс-

нуються групування та ідентифікація, а також відмінні, які дають змогу вирізнити утворену групу серед інших.

Якщо загальна теорія фінансового права структурно складається з таких наукових напрямів, як філософія фінансового права, соціологія фінансового права, психологія фінансового права, то виникає природне запитання щодо місця порівняльного дослідження в цій структурі та його взаємовідносин з іншими напрямками загальної теорії фінансового права.

Відповідь на це запитання проста: вони взаємно перетинаються й впливають один на одного, тому що кожен напрям загальної теорії фінансового права використовує порівняльно-правовий метод, збагачуючи останній специфікою цієї галузі права. Так, соціологічна «орієнтація» порівняльного дослідження в науці фінансового права зумовлює виникнення двох важливих наслідків: по-перше, значно розширюється сам предмет дослідження, а це, своєю чергою, потребує розширення методологічного інструментарію порівняльного дослідження. Так, позитивістська парадигма фінансового права досягла форм зрілості в радянський період розвитку фінансового права і нині продовжує доминувати у всіх постсоціалістичних державах. Позитивістська парадигма фінансового права виходить з абсолютизації позитивного начала у фінансовому праві, розглядає публічні фінанси як атрибут держави [10, с. 66] і по суті не враховує їх визначальної ролі у фінансовому праві. Представники цієї парадигми фінансового права навіть при визначенні його предмета виходять не із змісту суспільних відносин, що ним регулюються, а тільки із сфери, меж застосування позитивного фінансового права, які поза предметом, як відомо, втрачають свою чіткість і вираженість [11, с. 92]; по-друге, змінюється підхід до традиційного предмета дослідження, й порівняння має йти далі, не обмежуючись законом, воно має охопити судову практику та всю сферу застосування права. В зв'язку з цим особливого значення набувають такі соціологічно орієнтовані види порівнянь, як вивчення правосвідомості, правозастосовчої діяльності, а також функціональні порівняння.

Специфіка об'єкта та предмета науки фінансового права зумовлює потребу в конкретних прийомах, що входять до складу порівняльно-правового методу. Як органічно цілісне утворення, він складається з таких прийомів [4, с. 492]: 1) прийоми збору та вивчення фактів; 2) аналіз; 3) абстрагування; 4) порівняння; 5) оцінювання; 6) узагальнення.

Модифікації об'єкта та предмета фінансового права в пострадянському просторі пов'язані із дослідженням категорії «публічні фінанси» та з огляду на те, що предметом фінансового права є об'єктивні суспільні відносини у сфері публічних фінансів, що система фінансового права визначається об'єктивною за своїм змістом системою публічних фінансів, зрештою, що держава тільки надає цим об'єктивним за своїм змістом публічним фінансам адекватні правові форми, логічно допустити, що системоутворюючою категорією науки фінансового права в пострадянський період має стати категорія «правове регулювання публічних фінансів». Вона є найбільш загальною, універсальною категорією, що відображає об'єктивну реальність, тобто відповідає всім канонічним вимогам до аналогічних категорій [12, с. 31].

Важливість істини в порівняльно-правовому дослідженні в науці фінансового права підтверджується тим, що вони розширюють сферу пізнання, приносять користь для правових реформ, допомагають виявленню нових закономірностей у розвитку фінансового права і використанню цих закономірностей для стимулювання загального розвитку правової теорії і юридичного будівництва.

З-поміж усіх інститутів і підгалузей фінансового права, метод порівняльно-правового дослідження найчастіше використовується у податковому праві. Інколи це називається «порівняльним податковим правом» [13]. Сучасне порівняльне податкове правознавство перебуває у нерозривному зв'язку з адаптаційними податковими процесами. Грунтуючись на досягненнях провідного фахівця у галузі порівняльного правознавства Ю.О. Тихомирова, можна сформулювати такі елементи порівняльного податкового правознавства: 1) вивчення різноманітних нормативно-правових масивів питань оподаткування та наявних правових систем; 2) опанування прийомами їх співставлення та їхня оцінка; 3) використання способів відображення та сприйняття зазначених нормативно-правових масивів питань оподаткування в тих чи інших правових системах; 4) знання загальних тенденцій і закономірностей розвитку податкового законодавства різних країн.

Позитивно сприймається той факт, що деякі порівняльно-правові дослідження в аналізованій сфері є і в Україні. Так, на особливу увагу заслуговує ґрунтовна праця, підготовлена Центром європейського та порівняльного права «Податкові аспекти права COT та *acquis* ЄС» [14], а також монографія В.М. Кофлана, присвячена місцевому оподаткуванню [15].

Очевидне наближення українського податкового законодавства до законодавства держав-членів ЄС та його адаптація до тих вимог, які містяться в законодавстві ЄС, вимагає пояснення (тлумачення) основних положень і принципів дії (застосування) цих актів. Вивчення наявного європейського правового досвіду з питання податкового права, своєю чергою, викликає зацікавлення як із позиції порівняльного (доктринального) правознавства, так і з практичної точки зору [6].

Дискусійним моментом у порівняльно-правовому аналізі податкового права займає категорія «податку», зокрема продовжує залишатися в своїй статичній категорії «правовий механізм податку», яка за своєю сутністю не може розкрити іманентні властивості податку, і, на противагу цьому, запропоновану використання нової категорії податкового права – «юридична конструкція податку», яка покликана розкрити системні якості інституту податкового права. Зокрема, вчені юристи-фінансисти, які у пострадянський період розвитку науки фінансового права стали ініціаторами або прихильниками використання категорії «механізм правового регулювання» продовжують і надалі використовувати елементаристський підхід до досліджень системних якостей фінансового права загалом та окремих його інститутів. На противагу такому підходу, в науці фінансового права є й інший, системний підхід до з'ясування сутності та субстанціональних властивостей податкового права, дослідження його системних якостей. В такому ракурсі і використовується нова системоутворююча категорія в науці податкового права – юридична конструкція. Ця юридична конструкція не тільки є першоосновою формування податкової системи та виступає, як системоутворюючий елемент податкової системи, залежно від стану якого складаються системні зв'язки інших елементів [16, с. 9], але і є адекватним відображенням досягнутого рівня розвитку науки фінансового права, юриспруденції загалом, теоретичним і нормативним вираженням податково-правової ментальності відповідного суспільства. Феномен юридичної конструкції податку – це найстиглише вираження загальноприйнятої у цьому суспільстві парадигми податкового права [17, с. 168].

Своєю чергою, актуальність питань правового регулювання бюджетних відносин не викликає сумнівів. Цікавим, на наш погляд, є порівняльно-правовий аспект цього питання, який, власне, і розглядається нами в двох ракурсах. По-перше, це порівняльно-правовий аналіз теорії бюджетного права, зокрема порівняння системи бюджетного права і системи бюджетного законодавства. По-друге, це порівняльний аналіз практичних питань у сфері здійснення бюджетних правовідносин у різних країнах світу, зокрема це порівняння основних стадій бюджетного процесу. Бюджетне право та бюджетне законодавство, будучи формами вираження одного соціального явища, тісно пов'язані між собою. В сучасній юридичній літературі інколи ці два поняття помилково ототожнюються, що призводить до негативних наслідків. Дослідження їх співвідношення дає змогу виявити їх особливості та правову природу, встановити характер взаємного впливу та закономірності розвитку. Розуміння цього співвідношення, використання його особливостей в законотворчому процесі, на нашу думку, дасть змогу покращити якість бюджетного законодавства.

Крім того, порівняльний аналіз дає змогу зазначити наведене нижче. По-перше, бюджетне право та бюджетне законодавство не є однаковими поняттями, а співвідносяться як зміст та зовнішня форма права і не можуть існувати окремо. По-друге, бюджетне право та бюджетне законодавство знаходяться в постійному взаємозв'язку, зміни законодавства завжди призводять до змін у системі права і навпаки. Бюджетне законодавство є явищем суб'єктивного характеру, оскільки формується під впливом суб'єктивної волі законодавця та залежить від нього. Бюджетне право є явищем об'єктивним, оскільки існує за межами волі законодавця. По-третє, бюджетне законодавство одночасно виступає як форма зовнішнього вираження бюджетного права та як система джерел права у формальному розумінні [18].

Також у ракурсі застосування порівняльної методології цікавим видається питання співвідношення бюджетного права та бюджетного закону в контексті дії. Розкриття сутності дії права невіддільно залежить від розуміння останнього. Вузьконормативне розуміння права зводить дію права до дії закону, фактично ототожнюючи ці два поняття. Такий підхід вбачається нелогічним, оскільки дія закону обмежена в часі та просторі, натомість право як соціальний регулятор діє безперервно. Будь-яка правова норма, що міститься в положенні закону, нерозривно пов'язана з ним, проте втрата чинності законом не призводить до зникнення або припинення дії права. Право існує завжди, оскільки не обмежується лише зовнішньою формою закону [18, с. 112].

Висновки. Наука фінансового права як галузь юридичної науки з власним предметом та об'єктом дослідження, методом дослідження, сферою застосування – здійснює специфічні функції і відіграє своєрідну роль у системі юридичних знань. Її методологія має певні особливості,

пов'язані зі специфікою предмета цієї науки та можливостями порівняльно-правового методу. Порівняльно-правове дослідження в науці фінансового права – це цілеспрямований процес вироблення нових знань про фінансове право та його інститути. Ці знання, отримані в процесі такого дослідження, мають бути істинними, тобто відповідати реаліям фінансово-правової дійсності. Метод порівняльно-правового дослідження в науці фінансового права – це спосіб дослідження двох або більше фінансово-правових інститутів, який вирішує задачу їх порівняння, вияву загального і різного. Порівняння як логічний прийом припускає, що в досліджуваних об'єктах є якісь схожі признаки. У доктрині фінансового права порівняльний метод дає змогу: 1) виявити протилежність, різницю, риси наступності різних історичних етапів визначення та розуміння предмету фінансового права; 2) формулювати загальнотеоретичні положення та конструкції (зокрема виявляти типові юридичні конструкції); 3) виявити закономірності функціонування й розвитку системи фінансового права.

Список використаних джерел:

1. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учеб. / Под ред. В.А. Туманова. М., 2000. 448 с.
2. Сырых В.М. Метод общей теории права: автореф. дис.... к.ю.н. М., 1995. 21 с.
3. Петери З. Задачи и методы сравнительного правоведения. Сравнительное правоведение. Сб. ст., М., 1978. С. 81.
4. Луць Л.А. Теорія порівняльно-правового методу. Методи та засоби порівняльно-правового дослідження. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 489–496.
5. Кресін О. Питання щодо періодизації розвитку порівняльного правознавства. Право України. 2011. № 9. С. 247–265.
6. Кузьменко О.О. Порівняльні дослідження у сфері податкового законодавства. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2011. № 2(53). С. 131–135.
7. Лукич Р. Методология права. М., 1981; Сырых В.М. Метод правовой науки (основные элементы, структура). М., 1980.
8. Блауберг И.В., Юдин Э.П. Становление и сущность системного подхода. М., 1973.
9. Пацурківський П.С. Співвідношення змісту категорій «об'єкт науки фінансового права» та «предмет науки фінансового права». Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Правознавство. 2003. № 187. С. 5–13.
10. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы: Жеті жарғы, 1995.
11. Пацурківський П.С. Суцце та належне у фінансовому праві: основні типи доктринальних вирішень. Проблеми філософії права. Міжнародний теоретичний журнал. Чернівці: Рута, 2003. Т. 1. С. 91–102.
12. Гаврилюк Р.О. Предмет фінансового права постсоціалістичної держави: Навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2003. 72 с.
13. Гончаренко И.А. Сравнительное налоговое право (налоговое право РФ и зарубежных стран). Учебно-методический комплекс. М., 2007. 568 с.
14. Вовк Т., Водяніков О., Коноваленко І. Податкові аспекти права СОТ та *acquis* ЄС. Орієнтири податкової реформи в Україні. Х.: Консум, 2004. 960 с.
15. Кофлан В.М. Правові аспекти місцевого оподаткування зарубіжних країн: монографія. Ірпінь, Національна академія державної податкової служби України., 2005. 109 с.
16. Иванова В.Н. Оптимизация юридической конструкции налога как одна из проблем совершенствования налоговой системы. Финансовое право. 2005. № 7. С. 9–12.
17. Бабін І.І. Податкове право України: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 504 с.
18. Чернадчук О.В. До питання співвідношення бюджетного права та бюджетного законодавства. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2012. № 1 (6). С. 109–113.